

ਮੈਂ ਉਗਰਵਾਦੀ ਨਹੀਂ ਹਾਂ

ਆਵਾਜ਼ : (ਮੰਚ ਪਿੱਛੋਂ) ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਨਾਟਕ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਾਂ 'ਮੈਂ ਉਗਰਵਾਦੀ ਨਹੀਂ ਹਾਂ'।

(ਇਕ ਨੌਜਵਾਨ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਇਕ ਲੱਤ ਤੋਂ ਲੰਛਾ ਹੈ, ਫੌੜੀਆਂ 'ਤੇ ਚਲਦਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।)

ਸੁਖਦੇਵ : ਹਾਂ...ਮੈਂ ਉਗਰਵਾਦੀ ਨਹੀਂ ਹਾਂ...ਮੈਂ ਉਗਰਵਾਦੀ ਨਹੀਂ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਉਗਰਵਾਦੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵਾਂਗਾ। (ਭਾਵੁਕ ਹੋ ਕੇ) ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਸਾਧਾਰਨ ਸ਼ਹਿਰੀ ਹਾਂ...ਭੈਣਾਂ ਦਾ ਵੀਰ ਹਾਂ, ਵੀਰਾਂ ਦਾ ਭਰਾ ਹਾਂ, ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹਾਂ...(ਰੌਅ ਬਦਲ ਕੇ) ਮੇਰੀ ਇਕ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਉਹ ਕਹਾਣੀ ਤੁਹਾਡੀ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ...ਤੇ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਸੈਂਕੜਿਆਂ ਦੀ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਇਕ ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੂੰ ਸੁਣਾਈ ਤਾਂ ਉਹਨੇ ਇਹਦਾ ਨਾਟਕ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ।

ਨਾਟਕਕਾਰ : (ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਮੰਚ 'ਤੇ ਆਉਂਦੇ ਹੋਏ) ਮੈਨੂੰ ਇਹਦਾ ਨਾਟਕ ਲਿਖਣਾ ਪਿਆ...ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨੌਜਵਾਨ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਜੁੜਿਆ ਹੈ...ਜੇ ਇਹਦਾ ਹੱਲ ਨਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ, ਭਾਵੇਂ ਸੌ ਲੌਗੋਵਾਲ ਰਾਜੀਵ ਸਮਝੌਤੇ ਹੋ ਜਾਣ। (ਇਕ ਥਾਣੇਦਾਰ ਅਤੇ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਨਾਟਕਕਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਦੇਖਦਾ ਹੈ) ਲਓ ਇਹ ਵੀ ਇਥੇ ਆ ਗਏ ਹਨ। ਇਹ ਮੇਰੇ ਨਾਟਕ ਦੇ ਪਾਤਰ ਹਨ। ਮੈਨੂੰ ਆਮ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੇਰੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਥਾਣੇਦਾਰ ਤੇ ਸਿਪਾਹੀ ਜ਼ਰੂਰ ਪਾਤਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ...ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਮੇਰੇ ਪਾਤਰ ਨਾ ਹੋਣ, ਪਰ ਇਹ ਬਦੋਬਦੀ ਪਾਤਰ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਵਾਪਰ ਰਹੀ ਘਟਨਾ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਜਿਹੜਾ ਪਿਛਲਾ ਦੌਰ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਈ ਰੂਪ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ ਹਨ। ਇਹ ਝੂਠੇ ਪੁਲਿਸ ਮੁਕਾਬਲੇ ਬਣਾ ਕੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵੀ ਹਨ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਹ ਵੀ ਹਨ, ਜੋ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਮਜ਼ਲੂਮਾਂ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਵੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਹ ਵੀ ਹਨ, ਜੋ ਵਾਰਦਾਤ ਦੇ ਅਸਲੀ ਮੁਲਜ਼ਮ ਨੂੰ

ਫੜਨ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਤੇ ਖੇਡ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਹਨ,
ਜੋ ਵਾਰਦਾਤ ਹੁੰਦੀ ਵੇਖ ਕੇ ਮੂੰਹ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਸੁਖਦੇਵ : ਮੈਂ ਚੰਗਾ ਭਲਾ ਚਲਦਾ ਹੋਇਆ ਜੇ ਫੌੜੀਆਂ 'ਤੇ ਤੁਰਨ ਲਈ
ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋਇਆ ਵਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਇਕ ਦੀ
ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਏ।

*(ਥਾਣੇਦਾਰ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀ ਹੁਣ ਤਕ ਮੰਚ 'ਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਵੇਸ਼
ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।)*

ਥਾਣੇਦਾਰ : ਕਿਉਂ ਤੇਰਾ ਨਾਂ ਹੀ ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ ਏ ?

ਸੁਖਦੇਵ : ਹਾਂ, ਮੇਰਾ ਹੀ ਨਾਂ ਏ।

ਥਾਣੇਦਾਰ : ਤੈਨੂੰ ਥਾਣੇ ਜਾਣਾ ਪਵੇਗਾ।

ਨਾਟਕਕਾਰ : ਕਿਉਂ ਇਹਦੀ ਦੂਜੀ ਟੰਗ ਵੀ ਤੋੜਨੀ ਏਂ ?

ਥਾਣੇਦਾਰ : ਤੂੰ ਵਿਚ ਨਾ ਬੋਲ ਬੁੱਢਿਆ।

ਨਾਟਕਕਾਰ : ਕਿਉਂ ਭਲਿਆ...ਤੂੰ ਘਰ ਆਪਣੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨਾਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ
ਬੋਲਦਾ ਏਂ ?

ਥਾਣੇਦਾਰ : ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਰਜ਼ੀ ਬੋਲਾਂ...ਤੈਨੂੰ ਕੀ ? ਰਾਮ ਸਿੰਘ ! ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਥਾਣੇ
ਲੈ ਜਾ।

ਨਾਟਕਕਾਰ : ਪਰ ਦੱਸੋ ਤਾਂ ਸਹੀ...ਕਿਸ ਲਈ ਲਿਜਾਣਾ ਏ ?

ਥਾਣੇਦਾਰ : ਜਿਹੜਾ ਗੱਡੀ ਵਿਚ ਬੰਬ ਫੜਿਆ ਏ...ਉਸ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛ-ਗਿੱਛ
ਕਰਨੀ ਏਂ।

ਸੁਖਦੇਵ : ਮੈਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਬੰਬ ਨਹੀਂ ਸੁੱਟਿਆ।

ਥਾਣੇਦਾਰ : ਜੇ ਇਹਨੇ ਨਹੀਂ ਸੁੱਟਿਆ ਤਾਂ ਇਹਦੇ ਕਿਸੇ ਉਗਰਵਾਦੀ ਸਾਥੀ
ਨੇ ਸੁੱਟਿਆ ਹੋਣਾ ਏ।

ਸੁਖਦੇਵ : ਪਰ ਮੈਂ ਉਗਰਵਾਦੀ ਨਹੀਂ ਹਾਂ।

ਥਾਣੇਦਾਰ : ਇਹ ਤਾਂ ਥਾਣੇ ਜਾ ਕੇ ਪਤਾ ਲੱਗੇਗਾ...ਰਾਮ ਸਿੰਘ ! ਲੈ ਚੱਲ ਇਸ
ਨੂੰ।

*(ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੌਜਵਾਨ ਨੂੰ ਫੜਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਪਿੱਛੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਥੋੜ੍ਹੀ
ਜਹੀ ਹੱਥਪਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨੌਜਵਾਨ ਡਿੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ... ਉਸ ਨੂੰ
ਬੜੀ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ ਧਰੀਕ ਕੇ ਬਾਹਰ ਲਿਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ
ਹੈ। ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ—ਮੈਂ ਉਗਰਵਾਦੀ ਨਹੀਂ ਹਾਂ, ਮੈਂ
ਉਗਰਵਾਦੀ ਨਹੀਂ ਹਾਂ।)*

ਨਾਟਕਕਾਰ : ਹਾਂ, ਇਹ ਉਗਰਵਾਦੀ ਨਹੀਂ ਹੈ...ਕੁਝ ਸਾਲ ਹੋਏ...ਇਹਨੇ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਬੜੇ ਚੰਗੇ ਨੰਬਰ ਲੈ ਕੇ ਐੱਮ.ਏ. ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਸ

ਕੀਤੀ ਸੀ। ਨੌਕਰੀ ਲਈ ਇਹਨੇ ਕਈ ਥਾਂ ਅਰਜ਼ੀ ਦਿੱਤੀ...ਪਰ ਸਫਲਤਾ ਨਾ ਹੋਈ। ਇਕ ਥਾਂ ਇੰਟਰਵਿਊ ਲਈ ਗਿਆ। ਇੰਟਰਵਿਊ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਇਹ ਕੁਰਸੀ ਨਵੀਂ-ਨਵੀਂ ਮਿਲੀ ਸੀ। ਉਹਦਾ ਇਨਸਾਫ ਨਾਲੋਂ ਕੁਰਸੀ ਨਾਲ ਬਹੁਤਾ ਮੋਹ ਸੀ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਬਹੁਤੇ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠਿਆਂ ਨੂੰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੁਰਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਨਾਚ ਨਚਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਨੋਟ : ਇਥੇ ਹੁਣ ਇਕ ਅਫਸਰਨੁਮਾ ਬੰਦਾ (ਨਾਟਕ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਹਿੰਦੂ ਵਿਖਾਉਣਾ ਹੈ) ਕੁਰਸੀ ਦਾ ਨਾਚ ਨੱਚਦਾ ਹੈ। ਕੁਰਸੀ ਚੁੱਕ ਕੇ ਹੀ ਨਾਚ ਕਰਦਾ ਉਹ ਸਟੇਜ 'ਤੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਲੈਅ ਵਿਚ ਕਦੀ ਉੱਠਦਾ ਹੈ, ਕਦੀ ਬੈਠਦਾ ਹੈ। ਕਦੀ ਕੁਰਸੀ ਪੁੰਝਦਾ ਹੈ। ਕਦੀ ਲਿਸ਼ਕਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੁਰਸੀ ਦੀ ਆਰਤੀ ਉਤਾਰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਨਾਚ ਵਿਚ ਅਫਸਰਸ਼ਾਹੀ ਤੇ ਵਿਅੰਗ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਰਸੀ ਬੜੀ ਪਿਆਰੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਕੁਰਸੀ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਉਹ ਹਰ ਅਸੂਲ ਛਿੱਕੇ ਟੰਗਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਨ।

*(ਨਾਚ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਫਸਰ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਡਟ ਕੇ ਬਹਿ ਗਿਆ ਹੈ।
ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ
ਸਰਟੀਫਿਕੇਟਾਂ ਵਾਲੀ ਮੋਟੀ ਫਾਈਲ ਹੈ।)*

ਅਫਸਰ : (ਫਾਈਲ ਲੈਂਦਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹੀ ਨਾਲ ਫੋਲਦਾ ਹੋਇਆ) ਤਾਂ ਤੂੰ ਐੱਮ.ਏ. ਪਾਸ ਏਂ ?

ਸੁਖਦੇਵ : ਹਾਂ ਜੀ...ਮੈਂ ਐੱਮ.ਏ. ਪਾਸ ਹਾਂ।

ਅਫਸਰ : ਕਿਹੜੇ ਮਜ਼ਮੂਨ ਵਿਚ ?

ਸੁਖਦੇਵ : ਜਨਾਬ ਮੇਰੇ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਅਫਸਰ : (ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਤਲਖੀ ਨਾਲ) ਜੇ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹੋਂ ਦੱਸ ਦੇਵੇਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਹਰਜ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ?

ਸੁਖਦੇਵ : ਨਹੀਂ...ਹਰਜ ਕਿਉਂ ਹੋਣਾ ਏ...ਮੈਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਐੱਮ.ਏ. ਕੀਤੀ ਏ।

ਅਫਸਰ : ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ?

ਸੁਖਦੇਵ : ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ।

ਅਫਸਰ : ਫੇਰ ਤਾਂ ਇਹ ਨੌਕਰੀ ਤੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦੀ।

ਸੁਖਦੇਵ : ਕਿਉਂ ?

ਅਫਸਰ : ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਨੂੰ ਬੰਦੇ ਉਹ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ...ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪੜ੍ਹਨੀ ਆਉਂਦੀ ਹੋਵੇ, ਬੋਲਣੀ ਆਉਂਦੀ ਹੋਵੇ।

ਸੁਖਦੇਵ : ਪਰ ਜਨਾਬ...ਇਹ ਨੌਕਰੀ ਤਾਂ ਮਾਰਕੀਟ ਇੰਸਪੈਕਟਰ ਦੀ ਏ...ਉਹਨੇ ਗੱਲ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨਾਲ ਕਰਨੀ ਏ...ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਹੋਵੇਗੀ, ਉਹਨੇ ਗੱਲ ਆੜਤੀਆਂ ਨਾਲ ਕਰਨੀ ਏ...ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਹੋਵੇਗੀ, ਉਹਨੇ ਗੱਲ ਪੱਲੇਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਕਰਨੀ ਏ, ਉਹ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਹੋਵੇਗੀ।

ਅਫ਼ਸਰ : ਤੂੰ ਗੱਲਾਂ ਬੜੀਆਂ ਕਰਨਾ ਏਂ ਤੇ ਕਰਦਾ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਏਂ। ਅਸੀਂ ਤੇਰੇ ਨਾਂ ਦੀ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ।

ਸੁਖਦੇਵ : ਨਾ ਕਰੋ...(ਆਪਣੀ ਫਾਈਲ ਫੜਦੇ ਹੋਏ) ਡੈਮ ਵਿਦ ਯੂ ਬਾਸਟਰਡਰਜ਼।

ਅਫ਼ਸਰ : (ਤੁਝਕ ਕੇ) ਤੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕਿਹਾ ?

ਸੁਖਦੇਵ : ਜੀ ਮੈਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਗਾਲ੍ਹ ਕੱਢੀ ਏ।

ਅਫ਼ਸਰ : ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਏ ਇਹਦਾ ਮਤਲਬ ਕੀ ਏ ?

ਸੁਖਦੇਵ : ਹਾਂ ਜੀ, ਇਹਦਾ ਮਤਲਬ ਏ ਕਿ 'ਤੁਸੀਂ ਹਰਾਮਦੇ ਹੋ'।

(ਅਫ਼ਸਰ ਤੁਝਕਦਾ ਹੈ। ਸੁਖਦੇਵ ਉਸ ਵੱਲ ਘੁਰਦਾ ਹੈ। ਅਫ਼ਸਰ ਕੁਰਸੀ ਚੁੱਕ ਕੇ ਹੁਣ ਫੇਰ ਨਾਚ ਦੀ ਲੈਅ ਵਿਚ ਬਾਹਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਚ ਦੀ ਲੈਅ ਹੁਣ ਪਹਿਲੇ ਵਾਲੀ ਲੈਅ ਤੋਂ ਉਲਟ ਹੈ ਤੇ ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਵਿਚ ਡਰ ਅਤੇ ਭੈਅ ਹੈ। ਸੁਖਦੇਵ ਤੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਰੋਹ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ।)

ਨਾਟਕਕਾਰ : ਇਸ ਨੌਜਵਾਨ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਰੰਜਸ਼ ਹੈ, ਰੋਹ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਹੀ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਹੀ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਉਹਨੂੰ ਨੌਕਰੀ ਲਈ ਇਸ ਲਈ ਨਹੀਂ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਬੋਲ ਸਕਦਾ, ਉਹਦੇ ਮਾਪੇ ਗਰੀਬ ਕਿਸਾਨ ਸਨ, ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਾ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਇੰਟਰਵਿਊ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਅਫ਼ਸਰ ਕਿਉਂਕਿ ਹਿੰਦੂ ਸੀ, ਉਹਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਬੈਠ ਗਈ ਕਿ ਇਹ ਹਿੰਦੂ ਕਦੀ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੇ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਹਨੂੰ ਗੁੱਸਾ ਸੀ, ਉਹ ਇਹ ਨਾ ਦੇਖ ਸਕਿਆ ਕਿ ਰੱਦ ਕੀਤੇ ਉਮੀਦਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੂ, ਨੌਜਵਾਨ ਵੀ ਸਨ। ਕਈਆਂ ਦੇ ਨੰਬਰ ਵੀ ਉਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਨ। ਅਖੀਰ ਚੁਣੇ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਉਮੀਦਵਾਰ ਇਕ ਸਿੱਖ ਹੀ ਸੀ, ਜੋ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਸਾਧਾਰਨ ਹਿੰਦੂ ਜਾਂ ਸਿੱਖ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਲੀਡਰ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਪੈ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹਨੇ ਇਕ

ਧਾਰਮਿਕ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਸੁਣਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਲੀਡਰ ਕੌਣ ਹੈ, ਮੈਂ ਨਾਂ ਨਹੀਂ ਦੱਸਦਾ, ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਹੀ ਬੁੱਝ ਲੈਣਾ। ਇਹ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਖਾਲਿਸਤਾਨੀ ਸੀ ਤੇ ਹੁਣ ਅਕਾਲੀ ਵਜ਼ਾਰਤ ਦਾ ਇਕ ਵਜ਼ੀਰ ਹੈ। ਇਹ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸਮਝਣਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਕ ਧਾਰਮਿਕ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਹੋ। ਮੈਂ ਜੈਕਾਰਾ ਗਜ਼ਾਵਾਂਗਾ, ਤੁਸੀਂ ਗੱਜ ਕੇ ਹੀ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਹੈ। ‘ਬੋਲੇ ਸੋ ਨਿਹਾਲ—ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ’ (ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਿੰਨ ਜੈਕਾਰੇ ਗਜ਼ਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ) ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਜੀ, ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚ ਜੋਸ਼ ਘੱਟ ਏ, ਜੈਕਾਰਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਜ਼ਾਓ ਕਿ ਦਿੱਲੀ ਬੈਠੀ ਬੋਲੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਕੰਨ ਪਾਟ ਜਾਣ। ਹਾਂ, ਉਹ ਲੀਡਰ ਮੈਂ ਆਪ ਹੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡੀ ਟੀਮ ਵਿਚ ਹਰ ਕੋਈ ਐਕਟਰ ਨਹੀਂ ਜਿਸਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਉਸ ਲੀਡਰ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਵੇ। ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਇਹ ਸਵਾਂਗ ਰਚਣੇ ਹੀ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।

(ਨਾਟਕਕਾਰ ਸਟੇਜ 'ਤੇ ਇਕ ਚੱਕਰ ਲਗਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇਬ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਕੇਸਰੀ ਸਾਫਾ ਕੱਢ ਕੇ ਗਲ ਵਿਚ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਸਟੇਜ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਨ ਦਾ ਮਾਈਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨੌਜਵਾਨ ਵੀ ਸੰਗਤ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਕੇ ਬਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।)

ਲੀਡਰ : ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਜੀ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ। (ਫਤਿਹ ਦਾ ਜਵਾਬ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਿਹ, ਸੰਗਤ ਅਤੇ ਨੌਜਵਾਨ ਵੱਲੋਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ) ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਬੜਾ ਅਨਿਆਂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਹੱਕਾਂ ਉੱਤੇ ਛਾਪਾ ਮਾਰਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਖ਼ਤਰਾ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਧਰਮ ਤਾਂ ਹੀ ਬਚ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਸਾਡਾ ਆਪਣਾ ਵੱਖਰਾ ਦੇਸ਼ ਹੋਵੇ। ਪਿਛਲੀ ਜੰਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਯਹੂਦੀ ਕੌਮ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਧੱਕੇ ਖਾਂਦੀ ਫਿਰਦੀ ਸੀ। ਹਿਟਲਰ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਤਲੇਆਮ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਤਾਂ ਹੀ ਬਣੀ, ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਦੇਸ਼ ਬਣਿਆ। ਸੋ ਸਾਡੇ ਲਈ ਖਾਲਿਸਤਾਨ ਬਣਾਉਣਾ ਬੜਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

(ਜੈਕਾਰੇ—ਬੋਲੇ ਸੋ ਨਿਹਾਲ, ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ)

ਸੁਖਦੇਵ : (ਉੱਠਦੇ ਹੋਏ) ਇਹਦੇ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਕਰਨਾ ਪਏਗਾ।

ਲੀਡਰ : ਸਾਨੂੰ ਹਰ ਕੁਰਬਾਨੀ ਲਈ ਤਿਆਰ ਰਹਿਣਾ ਪਵੇਗਾ।

ਸੁਖਦੇਵ : ਸਿਰਫ ਕੁਰਬਾਨੀ ?

ਲੀਡਰ : ਨਹੀਂ, ਸਾਨੂੰ ਹੱਕ ਲਈ ਹਥਿਆਰ ਚੁੱਕਣੇ ਪੈਣਗੇ। ਜਦ ਸਾਰੇ ਹੀਲੇ ਮੁੱਕ ਜਾਣ ਤਾਂ ਤਲਵਾਰ ਦਾ ਹੀਲਾ ਕਰਨਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸਾਮਰਾਜ ਤੋਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਨਿਜਾਤ ਪਾਉਣ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਹੁਣ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਆਖਰੀ ਲੜਾਈ ਲਈ ਤਿਆਰੀ ਕੱਸ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ।

(ਲੀਡਰ ਹੱਥ ਜੋੜਦਾ ਹੋਇਆ ਸਟੇਜ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।)

ਸੁਖਦੇਵ : ਮੇਰੇ ਦਰਸ਼ਕ ਵੀਰੋ...ਹੁਣ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਤੋਂ ਬਦਲ ਕੇ ਫੇਰ ਨਾਟਕ ਦੇ ਦਰਸ਼ਕ ਬਣ ਜਾਓ। ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀ ਅੱਗੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਹਾਂ, ਤੇ ਇਹੋ ਲੀਡਰ ਅੱਗ ਨੂੰ ਭੜਕਾ ਕੇ ਬੜੇ ਮਜ਼ੇ ਨਾਲ ਆਪ ਜੇਲ੍ਹ ਦੇ ਆਰਾਮ ਘਰ ਵਿਚ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਘਾਗ ਲੀਡਰਾਂ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭੜਕਾ ਕੇ ਆਪ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਤੋਂ ਸੁਰਖਰੂ ਹੋਣ ਲਈ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਗਿਫ਼ਤਾਰੀ ਦੇ ਦੇਵੇ, ਪਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੋਚ ਸਕਿਆ ਸਾਂ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਹਥਿਆਰ ਚੁੱਕ ਲਏ ਸਨ, ਪਰ ਸਵਾਲ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਹਥਿਆਰ ਵਰਤਾਂ ਕਿਸ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ। ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸਾਮਰਾਜ ਦਾ ਅਮੂਰਤ ਜਿਹਾ ਝਾਉਲਾ ਹੀ ਮੇਰੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਸੀ। ਹੁਣ ਤਕ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਪਿੰਡ ਛੱਡ ਕੇ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕੰਪਲੈਕਸ ਵਿਚ ਪੁੱਜ ਚੁੱਕਾ ਸਾਂ। ਮੈਂ ਪਿੰਡ ਕਿਉਂ ਛੱਡ ਆਇਆ, ਇਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਇਕ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਇਕ ਸ਼ਾਮ ਪਿੰਡ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਅਖ਼ਬਾਰ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ਕੋਈ ਨੌਕਰੀ ਦਾ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। (ਮੰਚ ਦੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਸਟੂਲ ਚੁੱਕ ਕੇ ਅਖ਼ਬਾਰ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਮੁਦਰਾ ਵਿਚ ਬੈਠ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।) ਮੇਰਾ ਭਰਾ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਪੱਠੇ ਕੁਤਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਭਾਬੀ ਰਸੋਈ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਬਾਪੂ ਬਾਹਰੋਂ ਪੱਠਿਆਂ ਦੀ ਪੰਡ ਚੁੱਕ ਕੇ ਆਇਆ।

ਬਾਪੂ : ਓਏ ਸੁੱਖਿਆ, ਕੀ ਪਿਆ ਕਰਨਾ ਏਂ ?

ਸੁਖਦੇਵ : ਬਾਪੂ ਜੀ, ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹਾਂ।

ਬਾਪੂ : ਇਹ ਤੇਰੀਆਂ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਨੇ ਸਾਡਾ ਲੱਕ ਦੂਹਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਅੜੀ ਅਖ਼ਬਾਰ ਪੜ੍ਹਨ ਨਾਲੋਂ ਮਹਿੰ ਲਈ ਪੱਠੇ ਹੀ ਕੁਤਰ ਦੇਂਦਾ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਸੀ।

ਭਰਾ : ਨਾ ਇਹਨੇ ਪੱਠੇ ਕਿਉਂ ਕੁਤਰਨੇ ਨੇ...ਅਸੀਂ ਕਾਮੇ ਜੋ ਬੈਠੇ ਹਾਂ।

ਸੁਖਦੇਵ : ਤੁਸੀਂ ਬਾਈ ਮੈਨੂੰ ਆਖੋ ਮੈਂ ਕੁਤਰ ਦੇਨਾ ਹਾਂ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੌੜਾ ਕਿਉਂ ਬੋਲਦੇ ਹੋ ?

ਭਰਾ : ਸਾਡੀ ਸਿੱਧੀ ਗੱਲ ਕਹੀ ਵੀ ਤੈਨੂੰ ਕੌੜੀ ਲੱਗਦੀ ਏ ?

ਬਾਪੂ : ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਜਮਾਤਾਂ ਕੀ ਪੜ੍ਹ ਗਿਆ, ਸਾਡੇ ਉੱਤੇ ਗਵਰਨਰ ਲੱਗ ਗਿਆ।

ਭਰਾ : ਬਾਪੂ ਜੀ, ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਸਿੱਧੀ ਗੱਲ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

ਬਾਪੂ : ਹਾਂ, ਉਹ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ...ਦੇਖ ਬਰਖੁਰਦਾਰ...ਹੁਣ ਤੂੰ ਆਪਣਾ ਕੁਝ ਬੰਦੋਬਸਤ ਕਰ ਲੈ, ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਤੈਨੂੰ ਵਿਹਲੇ ਨੂੰ ਖਵਾਉਣ ਲਈ ਕੁਝ।

ਸੁਖਦੇਵ : ਪਰ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬੈਠਾ ਹਾਂ ਕੋਈ ?

ਭਰਾ : ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬੈਠਾ ਏਂ ਜਾਂ ਬਿਨਾਂ ਮਰਜ਼ੀ ਦੇ ਬੈਠਾ ਏਂ।

ਸੁਖਦੇਵ : ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਆਖਣਾ ਕੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ?

ਬਾਪੂ : ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਦੇ ਪਾੜ੍ਹੇ, ਤੈਥੋਂ ਘੱਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨੰਬਰ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨੌਕਰੀ ਕਰਦੇ ਦੋ ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਤੂੰ ਉਵੇਂ ਦਾ ਉਵੇਂ।

ਸੁਖਦੇਵ : ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋ-ਦੋ ਕਿੱਲੇ ਭੋਇੰ ਗਹਿਣੇ ਰੱਖ ਕੇ ਬੋਰਡ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ 25-25 ਹਜ਼ਾਰ ਚੜ੍ਹਾਇਆ, ਐੱਮ.ਐੱਲ.ਏ. ਦਾ ਘਰ ਭਰਿਆ...ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਇਹੋ ਕੁਝ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ?

ਭਰਾ : ਅਸੀਂ ਜੋ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ, ਉਹ ਤਾਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੀ ਹਾਂ। ਤੂੰ ਦੱਸ...ਤੂੰ ਕੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਏਂ।

ਸੁਖਦੇਵ : ਮੇਰੇ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵੱਖਰੀ ਕਰ ਦੇਵੋ, ਮੈਂ ਵੀ ਕੋਈ ਬੰਦੋਬਸਤ ਕਰ ਲਵਾਂਗਾ।

ਬਾਪੂ : ਇਹ ਮੇਰੇ ਜੀਂਦੇ ਜੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ...ਉੱਝ ਵਾਹੀ ਕਰਨੀ ਆ ਤਾਂ ਹੁਣੇ ਲੀਕ ਪਾ ਦੇਨੇ ਹਾਂ।

ਸੁਖਦੇਵ : ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਵਾਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ।

ਬਾਪੂ : ਬਸ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹੋ ਏ, ਪੜ੍ਹ ਲਿਖ ਕੇ ਹੱਡਾਂ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਪੈ ਗਿਆ ਏ। (ਭਰਾ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਕੇ) ਇਹ ਵੀ ਤਾਂ ਤੇਰਾ ਭਾਈ ਏ, ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਮਿੱਟੀ ਹੋ ਕੇ ਮਿਹਨਤ ਪਿਆ ਕਰਦਾ ਏ।

ਸੁਖਦੇਵ : ਮੈਂ ਬਾਪੂ ਹੁਣ ਵੀਰ ਵਰਗਾ ਵੀ ਨਹੀਂ।

ਬਾਪੂ : ਆਹੋ ਹੁਣ ਤੂੰ ਪੜ੍ਹ ਗਿਆ ਏਂ, ਭਰਾ ਵਰਗਾ ਕਿਉਂ ਹੋਵੇਂਗਾ ?

ਸੁਖਦੇਵ : (ਖਿੱਝ ਕੇ) ਇਹੋ ਤਾਂ ਕਹਿਣਾ ਹੈ, ਬਾਪੂ ਮੈਂ ਪੜ੍ਹ ਗਿਆ ਹਾਂ, ਹੁਣ ਵੀਰ ਵਰਗਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਭਰਾ : ਬਾਪੂ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਕਿਉਂ ਐਵੇਂ ਖੱਪਦੇ ਹੋ, ਬੈਠਾ ਰਹਿਣ ਦਿਓ ਇਸ ਨੂੰ।

(ਭਰਾ ਸਟੇਜ ਦੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਬਾਪੂ ਬੁੜਬੁੜ ਕਰਦਾ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ।)

ਸੁਖਦੇਵ : (ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਹੋ ਕੇ) ਵੀਰ ਨੇ ਸ਼ਾਇਦ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉਸ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ... ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਵੀਰ ਉੱਤੇ ਹਿਰਖ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਇਕ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਉੱਚੀ ਸੁੱਚੀ ਕਮਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕਿਸਾਨ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਵਾਂਗ ਨਿਕੰਮੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੀ ਬੇੜੀ 'ਤੇ ਸੁਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਤਾਹਨੇ ਸਹਿੰਦਾ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਜਦੋਂ ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦਾ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਪਿੱਠ ਪਿੱਛੇ ਤਰ੍ਹਾਂ-ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟਿਚਕਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ।

(ਸਟੇਜ ਦੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਚੱਕਰ ਲਗਾ ਕੇ ਬਾਹਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਰਮਿਆਨ ਪਿੰਡ ਦੇ ਤਿੰਨ ਟਿਚਕਰੀ ਜਿਹੇ ਬੰਦੇ ਸੱਥ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਬੰਦਿਆਂ ਵਾਕੁਣ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਲੈ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਸੁਖਦੇਵ ਹੌਲੇ-ਹੌਲੇ ਚੱਲਦਾ ਹੋਇਆ ਸਟੇਜ 'ਤੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕਿਤਾਬਾਂ ਹਨ, ਉਹਦੀ ਪਿੱਠ ਪਿੱਛੇ ਇਕ ਦੋ ਤਿੰਨ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ।)

ਇਕ : ਲੈ ਬਈ ਪਾੜਾ ਜਾਂਦਾ ਏ, ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਜਮਾਤਾਂ ਪਾਸ।

ਦੋ : ਬਾਪੂ ਇਹਦਾ ਸੋਚਦਾ ਹੋਣੈ... ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਪੁੱਤ ਡਿਪਟੀ ਲੱਗੇਗਾ, ਪਰ ਅਗਲੇ ਚਪੜਾਸੀ ਰੱਖ ਕੇ ਰਾਜ਼ੀ ਨਹੀਂ।

ਤਿੰਨ : ਇਹਦੇ ਨਾਲੋਂ ਤਾਂ ਬਈ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਮੰਗਲੂ ਚੰਗਾ ਰਿਹਾ, ਨਲੀ ਚੋਚੋ ਚੋਥੀ ਪਾਸ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਮਾਸਟਰਾਂ ਬੜੀਆਂ ਉਠਕਾਂ ਬੈਠਕਾਂ ਕਢਵਾਈਆਂ, ਪਰ ਉਸ ਪਿਓ ਦੇ ਪੁੱਤ ਨੇ ਵੀ ਸਹੁੰ ਚੁੱਕ ਲਈ ਕਿ ਚੋਥੀ ਪਾਸ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ। ਹੁਣ ਕਲਕੱਤੇ ਵੱਲ ਕਿਧਰੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਏ... ਘਰਦਿਆਂ ਲਈ ਥੱਬੀਆਂ ਦੀਆਂ ਥੱਬੀਆਂ ਨੋਟ ਘੱਲਦਾ ਏ।

ਇਕ : ਬਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੋਲਾਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ... ਕਿਧਰੇ ਐਵੇਂ ਤਾਂ ਫੌੜ੍ਹ ਨਹੀਂ ਮਾਰਦਾ।

ਦੋ : ਆਹੋ ਜੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਕਿਧਰੇ ਨਾ ਕਿਧਰੇ ਨੌਕਰੀ ਨਾ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ।

ਤਿੰਨ : ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਲੱਗਦੈ ਇਹਦੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਹੀ ਨਹੀਂ।

ਇਕ : ਘਰ ਬੈਠੇ ਭਾਬੀ ਦੀਆਂ ਪੱਕੀਆਂ ਸੁਆਦ ਦੇਂਦੀਆਂ ਹੋਣੀਆਂ ਨੇ।

ਦੋ : (ਚਸਕਾ ਜਿਹਾ ਲੈ ਕੇ) ਭਾਬੀ...।

ਤਿੰਨ : ਭਾਬੀ ਦੀਆਂ ਪੱਕੀਆਂ ਪਕਾਈਆਂ, ਚੋਪੜੀਆਂ-ਚੋਪੜਾਈਆਂ,
ਸੱਜੀਆਂ-ਸਜਾਈਆਂ ਥਾਲੀ 'ਚ ਪਾਈਆਂ।

ਦੋ : ਨਾਲੇ ਦੁੱਧ, ਨਾਲ ਮਲਾਈਆਂ।

ਤਿੰਨ : ਜਿਊਂਦੀਆਂ ਰਹਿਣ ਇਹ ਭਰਜਾਈਆਂ।

*(ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਤਿੰਨੋਂ ਸਟੇਜ ਦੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ
ਤੇ ਜਾਂਦਿਆਂ-ਜਾਂਦਿਆਂ ਬੜੀ ਟਿਚਕਰ ਨਾਲ।)*

ਤਿੰਨੋਂ ਇਕੱਠੇ : (ਟਿਚਕਰ ਨਾਲ) ਐੱਮ.ਏ. ਪਾਸ।

ਨਾਟਕਕਾਰ : (ਸਟੇਜ 'ਤੇ ਆਉਂਦੇ ਹੋਏ) ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੋਜ਼ ਦੇ ਤਾਹਨਿਆਂ ਤੋਂ ਇਹ
ਨੌਜਵਾਨ ਅੱਕ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ
ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਉਹਨੇ
ਉਸ ਲੀਡਰ ਦੀ ਤਕਰੀਰ ਸੁਣੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਮੈਂ ਪਹਿਲੇ ਕੀਤਾ
ਹੈ। ਉਹਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਜਾਤ ਇਸੇ ਗੱਲ
ਵਿਚ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੱਖਰਾ ਹੋਮਲੈਂਡ ਬਣੇ...ਹੁਣ ਇਸ ਨੌਜਵਾਨ
ਦਾ ਹੋਰਨਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰਿਆਂ ਵਾਕੁਣ ਡੇਰਾ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਸੀ।
ਇਹਨੇ ਹਥਿਆਰ ਚੁੱਕ ਲਏ ਸਨ, ਪਰ ਇਹ ਹਥਿਆਰ ਵਰਤਦੇ
ਕਿਥੇ ? ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਰਹਿਰਾਸ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਾਠ ਤੋਂ ਬਾਅਦ
ਨੁੱਕਰਾਂ ਵਿਚ ਟੋਲੀਆਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ।

*(ਨਾਟਕਕਾਰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੁਖਦੇਵ, ਜੋ ਹੁਣ ਤਿਆਰ-
ਬਰ-ਤਿਆਰ ਖਾਲਸਾ ਹੈ। ਦੋ ਹੋਰ ਬੰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਸਟੇਜ 'ਤੇ
ਦਾਖਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।)*

ਸੁਖਦੇਵ : ਹਾਂ, ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਅਸੀਂ ਟੋਲੀਆਂ ਵਿਚ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ
ਬਹਿਸਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ।

ਇਕ : ਆਪਣੇ ਹੱਕ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨਾ ਪਏਗਾ।

ਦੋ : ਸੰਘਰਸ਼ ਲਈ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਹਥਿਆਰ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਇਕ : ਹਥਿਆਰ ਹਰ ਐਕਸ਼ਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ।

ਦੋ : ਪਰ ਐਕਸ਼ਨ ਲਈ ਮੋਟਰ ਸਾਈਕਲ ਵੀ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਇਕ : ਹਾਂ ਉਹ ਤਾਂ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਦੋ : ਹਥਿਆਰਾਂ ਲਈ...ਮੋਟਰ ਸਾਈਕਲਾਂ ਲਈ ਪੈਸਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਇਕ : ਫੇਰ ?

ਦੋ : ਹਥਿਆਰ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਹਨ...ਪੁਲਿਸ ਸਹਿਮੀ ਹੋਈ ਹੈ...ਦਰਬਾਰ
ਸਾਹਿਬ ਉਹ ਆ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ...ਕਿਉਂ ਨਾ ਬੈਂਕ ਲੁੱਟੇ ਜਾਣ।

ਸੁਖਦੇਵ : ਪਰ ਦੋਸਤੋ ਡਾਕਾਜ਼ਨੀ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਿਆਸੀ ਮਿਸ਼ਨ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ

ਵਧ ਸਕਦਾ। ਗ਼ਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਬੱਬਰ ਅਕਾਲੀਆਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਇਹ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਵੀ ਇਸ ਲਹਿਰ ਦੇ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸ਼ਾਹਾਂ ਦੀ ਡਕੈਤੀ ਵਾਲਾ ਰਾਹ ਅਪਣਾਇਆ, ਇਹ ਲਹਿਰ ਬਦਨਾਮ ਹੋਈ।

ਇਕ : ਸੁਣ ਲਓ ਇਸ ਪਾੜ੍ਹੇ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ...ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੇ ਕੋਈ ਐਕਸ਼ਨ ਨਾ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਜੰਗਾਲ ਲੱਗ ਜਾਏਗਾ।

ਦੋ : ਜੇ ਹਥਿਆਰ ਨੂੰ ਜੰਗਾਲ ਲੱਗ ਗਿਆ ਤਾਂ ਫੇਰ ਹਥਿਆਰ ਕਾਹਦਾ ?

ਇਕ : ਸੋ ਐਕਸ਼ਨ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਸੁਖਦੇਵ : ਪਰ...

ਦੋ : (ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ) ਪਰ ਪੁਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ।

ਇਕ : (ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ) ਇਹ ਪਾੜ੍ਹੇ ਜਿਸ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਆ ਜਾਣ...ਉਹ ਲਹਿਰ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਅੱਗੇ ਵਧ ਸਕਦੀ।

(ਜਾਂਦੇ ਹਨ।)

ਸੁਖਦੇਵ : ਉਹ ਚਲੇ ਗਏ...ਉਸ ਵੇਲੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਹੀ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਬਣ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਦਲੀਲ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਸੀ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਐਕਸ਼ਨ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਇਕ ਐਕਸ਼ਨ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦਾ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹਿੰਦੂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦਾ ਜਾਂ ਕੋਈ ਪੁਲਿਸ ਕਰਚਮਾਰੀ ਮਾਰਨ ਦਾ ਜਾਂ ਕੋਈ ਸਰਕਾਰੀ ਖਜ਼ਾਨਾ ਜਾਂ ਬੈਂਕ ਲੁੱਟਣ ਦਾ।

ਨਾਟਕਕਾਰ : (ਆਉਂਦੇ ਹੋਏ) ਤਾਂ ਫੇਰ ਜਿਹੜਾ ਇਹ ਦੋਸ਼ ਇਸ ਲਹਿਰ 'ਤੇ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬੇਗੁਨਾਹ ਲੋਕ ਤੁਹਾਡੇ ਹੱਥੋਂ ਮਰੇ, ਠੀਕ ਸੀ।

ਸੁਖਦੇਵ : ਕੁਝ ਹੱਦ ਤੀਕ ਠੀਕ ਵੀ ਸੀ ਤੇ ਕੁਝ ਹੱਦ ਤਕ ਗਲਤ ਵੀ। ਲਹਿਰ ਦਾ ਇਹ ਕੋਈ ਮਿਥਿਆ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਲਹਿਰ ਦੀ ਚੜ੍ਹਤ ਨਾਲ ਜਾਂ ਕਹਿ ਲਵੋ ਸੰਤ ਭਿੰਡਰਾਂਵਾਲਾ ਦੀ ਚੜ੍ਹਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨਾਮੀ ਸਮਗਲਰ ਵੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਪੁੱਜ ਗਏ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਰਨ ਲੈ ਲਈ। ਸਾਡੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਵਿਚ ਤੇਜ਼ੀ ਆਉਂਦੀ ਗਈ, ਕਿਉਂਕਿ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਕੇਂਦਰੀ ਹਕੂਮਤ ਵੀ ਇਕ ਜ਼ਿਦ ਵਾਲਾ ਰਵੱਈਆ ਅਪਣਾ ਚੁੱਕੀ ਸੀ।

ਨਾਟਕਕਾਰ : ਠਹਿਰ, ਠਹਿਰ ਤੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਇਕ ਗੱਲ ਪੁੱਛਾਂ...ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਮੋਟਰ ਸਾਈਕਲ ਐਕਸ਼ਨ 'ਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸੀ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹਦਾਇਤਾਂ ਕੌਣ

ਦੇਂਦਾ ਸੀ।

ਸੁਖਦੇਵ : ਸਾਨੂੰ ਹਦਾਇਤ ਹਰਮਿੰਦਰ ਸੰਧੂ ਦੇਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਸਾਡਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਹਦਾਇਤ ਸੰਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਨਾਟਕਕਾਰ : ਇਹ ਹਦਾਇਤ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ?

ਸੁਖਦੇਵ : ਕਦੀ ਕੁਝ ਤੇ ਕਦੀ ਕੁਝ।

ਨਾਟਕਕਾਰ : ਕੋਈ ਖਾਸ ਮਿਸਾਲ ?

ਸੁਖਦੇਵ : ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕੁ ਜਿੰਮੇ ਇਹ ਕੰਮ ਲੱਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਇਕ ਡੀ.ਐੱਸ.ਪੀ. ਨੂੰ ਸੋਧਣਾ ਏਂ।

ਨਾਟਕਕਾਰ : ਕਿਉਂ ?

ਸੁਖਦੇਵ : ਭਾਈ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਅਤੇ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਵੇਲੇ ਇਹਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਗ਼ੈਰ ਮਨੁੱਖੀ ਸਲੂਕ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਨਾਟਕਕਾਰ : ਤੁਸੀਂ ਪ੍ਰੀਤਲੜੀ ਦੇ ਐਡੀਟਰ ਸੁਮੀਤ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਰਿਆ ?

ਸੁਖਦੇਵ : ਉਹ ਤਾਂ ਗ਼ਲਤੀ ਨਾਲ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਨਾਟਕਕਾਰ : ਗ਼ਲਤੀ ਨਾਲ ?

ਸੁਖਦੇਵ : ਹਾਂ, ਉਸ ਦਿਨ ਐਕਸ਼ਨ ਦਾ ਇਹ ਆਰਡਰ ਸੀ ਕਿ ਬਾਰਡਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਕੁਝ ਐਕਸ਼ਨ ਕਰਨੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਦਹਿਸ਼ਤ ਫੈਲੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵੱਲੋਂ ਹਥਿਆਰ ਸਮੱਗਲਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਔਖਿਆਈ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਸੁਮੀਤ ਕਿਉਂਕਿ ਮੋਨਾ ਸੀ, ਕਾਬੂ ਆ ਗਿਆ।

ਨਾਟਕਕਾਰ : ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਤੁਹਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਚਰਚਾ ਵੀ ਹੋਈ ?

ਸੁਖਦੇਵ : ਹਾਂ, ਕੁਝ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਐਕਸ਼ਨ ਗ਼ਲਤ ਸੀ...ਪਰ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਇਸ ਬਿਆਨ ਨਾਲ ਜੇਕਰ ਇਕ ਪਤਿਤ ਸਿੱਖ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਵਾਵਵੇਲਾ ਕਿਉਂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਏ ? ਰੋਜ਼ ਕੇਸਾਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਝੂਠੇ ਪੁਲਿਸ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਮਾਰੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਨਾਟਕਕਾਰ : ਪਰ ਸੁਮੀਤ ਨੇ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਕੇਸਾਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਨੌਜਵਾਨ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਹ ਤੁਸਾਂ ਨਾ ਸੋਚਿਆ ?

ਸੁਖਦੇਵ : ਇਹ ਸੋਚਣ ਲਈ ਵਿਹਲ ਹੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕਿਸ ਨੂੰ ਸੀ ? ਉਸ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ ਦੌੜ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ।

ਨਾਟਕਕਾਰ : ਪਰ ਜਦੋਂ ਤੂੰ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਗਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਤੇਰਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕੀ ਇਹਦੇ ਬਾਰੇ ਤੈਨੂੰ ਖ਼ਿਆਲ ਨਾ ਆਇਆ ਕਿ ਇਹ ਮਾਰ ਧਾੜ ਵਾਲਾ ਰਾਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ।

ਸੁਖਦੇਵ : ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਭਾਅ ਜੀ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਤਾਂ ਇਹ ਐਕਸ਼ਨ ਬਹਾਦਰੀ ਵਾਲੇ ਮਾਅਰਕੇ ਲੱਗਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਸੋਢੀ ਤੇ

ਬਲਜੀਤ ਕੌਰ ਵਾਲਾ ਹਾਦਸਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਸ਼ਿੰਦੇ ਦੀ ਲਾਸ਼ ਲੰਗਰ ਬਿਲਡਿੰਗ ਦੇ ਬਾਹਰ ਟੰਗੀ ਗਈ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਚੰਗਾ ਨਾ ਲੱਗਾ। ਪਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਅਸੀਂ ਕਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਸਾਂ।

ਨਾਟਕਕਾਰ : ਕਿਉਂ ?

ਸੁਖਦੇਵ : ਕਿਉਂਕਿ ਖੇਡ ਬਹੁਤ ਅੱਗੇ ਨਿਕਲ ਚੁੱਕੀ ਸੀ।

ਨਾਟਕਕਾਰ : ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਐਕਸ਼ਨ ਵੇਲੇ ਤੂੰ ਕਿਥੇ ਸੀ ?

ਸੁਖਦੇਵ : ਉਥੇ ਹੀ ਸੀ ਤੇ ਪੰਜ ਜੂਨ ਇਕ ਭੀੜੇ ਰਸਤੇ ਬਾਹਰ ਵੀ ਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਨਾਟਕਕਾਰ : ਤੁਸੀਂ ਕਦੀ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੋਚਿਆ ਸੀ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ 'ਤੇ ਮੋਰਚਾ ਲਗਾ ਕੇ ਭਾਰਤੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ।

ਸੁਖਦੇਵ : ਸਾਡੀ ਪੱਕੀ ਸੋਚ ਸੀ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਫ਼ੌਜ ਕਦੀ ਵੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਕੰਪਲੈਕਸ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਏਗੀ ਤੇ ਜੇ ਆਏਗੀ ਵੀ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਉੱਠ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਵੇਗਾ ਤੇ ਸਾਡਾ ਮਿਸ਼ਨ ਹੋਰ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਵੇਗਾ।

ਨਾਟਕਕਾਰ : ਕੀ ਸੀ ਤੁਹਾਡਾ ਮਿਸ਼ਨ ?

ਸੁਖਦੇਵ : ਉਸ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਇਹੋ ਮਿਸ਼ਨ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਹਿੰਦੂ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਉਹ ਸੰਗਲ ਤੋੜੀਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ...।

ਨਾਟਕਕਾਰ : ਪਰ ਹੁਣ ਕੀ ?

ਸੁਖਦੇਵ : ਹੁਣ ਦੀ ਗੱਲ ਹੋਰ ਹੈ। ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਐਕਸ਼ਨ ਦੇ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਲੁਕਦਾ-ਲੁਕਦਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਆਪਣੇ ਘਰ ਪੁੱਜਿਆ। ਪਰ ਉਥੇ ਬਾਪੂ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਫ਼ੌਜ ਵਾਲੇ ਤੇ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲੇ ਮੈਨੂੰ ਲੱਭ ਰਹੇ ਨੇ ਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਪੁੱਛ-ਗਿੱਛ ਵੀ ਕਰ ਗਏ ਹਨ। ਮੈਂ ਰਾਜਸਥਾਨ ਆਪਣੀ ਮਾਸੀ ਦੇ ਘਰ ਚਲਿਆ ਗਿਆ। ਪਰ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਘਰ ਆਇਆ ਸਾਂ, ਫੇਰ ਕੀ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਬਾਪੂ ਜੀ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਲਿਆ।

(ਇਕਦਮ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਆਉਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪੁਲਿਸ ਵਾਲੇ ਬਾਪੂ ਅਤੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਕੇ ਸਟੇਜ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਲਿਆਂਦੇ ਹਨ। ਨਾਟਕਕਾਰ ਤੇ ਸੁਖਦੇਵ ਇਕ ਨੁੱਕਰੇ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।)

ਥਾਣੇਦਾਰ : ਦੱਸ ਬੁੱਢਿਆ, ਕਿਥੇ ਤੇਰਾ ਉਹ ਲੱਗਦਾ ?

ਬਾਪੂ : ਥਾਣੇਦਾਰ ਸਾਹਬ...ਸਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਗਿਆਂ ਉਹਨੂੰ ਦੋ ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ ਨੇ।

ਥਾਣੇਦਾਰ : ਕੀ ਉਹ ਇਥੇ ਆਇਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ?

ਬਾਪੂ : ਆਇਆ ਸੀ, ਫੇਰ ਰਾਤੋ ਰਾਤ ਕਿਧਰੇ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਥਾਣੇਦਾਰ : ਕਿਥੇ ਗਿਐ ?

ਬਾਪੂ : ਪਤਾ ਨਹੀਂ।

ਥਾਣੇਦਾਰ : ਝੂਠ ਬੋਲਦੈਂ ?

ਬਾਪੂ : ਝੂਠ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਬੋਲਿਆ।

ਥਾਣੇਦਾਰ : ਤੂੰ ਦੱਸ ਓਏ ਮੁੰਡਿਆ ?

ਮੁੰਡਾ : ਜਨਾਬ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਸੁਖਦੇਵ ਕਦੋਂ ਆਇਆ ਸੀ ਤੇ ਕਦੋਂ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਥਾਣੇਦਾਰ : ਰਾਮ ਸਿੰਘ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਦੱਸਣਾ...ਲੈ ਚੱਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਿਉ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੋਨਾਂ ਨੂੰ...ਪੁੱਠਾ ਟੰਗਾਂਗੇ ਤਾਂ ਹੀ ਪਤਾ ਦੱਸਣਗੇ।

(ਧਰੀਕਦੇ ਹੋਏ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।)

ਸੁਖਦੇਵ : ਮੈਨੂੰ ਭਾਅ ਜੀ...ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਏ, ਜੋ ਮੇਰੇ ਬਾਪੂ ਜੀ ਤੇ ਵੀਰ ਨੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਝੱਲੇ। ਮੈਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਸੁਨੇਹਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਕੋਲੋਂ ਸੁਣੇ। ਬਾਪੂ ਜੀ ਦਾ ਇਹੋ ਸੁਨੇਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰਾਂ ਤੇ ਆਪਣਾ ਪੂਰਾ ਬਚਾਅ ਕਰਾਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੁੱਚੜਾਂ ਦੇ ਕਾਬੂ ਨਾ ਆਵਾਂ। ਸਤੰਬਰ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਆ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਰਾਜਸਥਾਨ ਰਹਿੰਦਾ-ਰਹਿੰਦਾ ਤੰਗ ਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਫੇਰ ਸੰਗਤਾਂ ਲਈ ਖੁੱਲ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਵੀ ਉਥੇ ਗਿਆ, ਸ਼ਾਇਦ ਕੋਈ ਪੁਰਾਣਾ ਸਾਥੀ ਮਿਲ ਸਕੇ।

ਨਾਟਕਕਾਰ : ਇਹਦਾ ਮਤਲਬ ਏ ਕਿ ਤੇਰਾ ਆਪਣਾ ਜਥੇਬੰਦੀ ਨਾਲ ਬਿਲਕੁਲ ਸੰਪਰਕ ਟੁੱਟ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ।

ਸੁਖਦੇਵ : ਹਾਂ, ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਐਕਸ਼ਨ ਦੇ ਬਾਅਦ ਕੋਈ ਜਥੇਬੰਦੀ ਰਹੀ ਵੀ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ? ਪਰ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਾਹਰ ਹੀ ਮੈਂ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਕਾਬੂ ਆ ਗਿਆ।

ਨਾਟਕਕਾਰ : ਫੇਰ ?

ਸੁਖਦੇਵ : ਫੇਰ ਮੈਨੂੰ ਕਈ ਥਾਂ ਲਿਜਾਇਆ ਗਿਆ, ਕਦੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਇੰਟੈਰੋਗੇਸ਼ਨ ਸੈਂਟਰ 'ਤੇ ਕਦੀ ਦੂਜੇ ਥਾਂ।

ਨਾਟਕਕਾਰ : ਕੀ ਪੁੱਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਤੈਨੂੰ ?

ਸੁਖਦੇਵ : ਹੋਰਨਾਂ ਨਾਲ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂ...ਹਥਿਆਰ ਕਿਥੇ ਲਕੋਏ ਨੇ ? ਹੁਣ

ਕੀ ਪਲੈਨ ਏ ? ਜੂਨ ਤੋਂ ਸਤੰਬਰ ਕਿਥੇ ਰਿਹੈਂ ? ਭਾ ਜੀ ਇਹ ਕਹਾਣੀ
ਸਿਰਫ ਮੇਰੀ ਨਹੀਂ, ਸਾਡੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੀ ਏ।

ਨਾਟਕਕਾਰ : ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦੀ ਹੱਤਿਆ ਹੋਈ, ਤੂੰ ਕਿਥੇ
ਸੀ ?

ਸੁਖਦੇਵ : ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਕਿਧਰੇ ਪੰਦਰਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਬਾਅਦ ਕੁਝ ਸੂਹ ਮਿਲੀ ਤੇ
ਨਾਲੇ ਜਿਹੜਾ ਘੱਲੂਘਾਰਾ ਭਾਰਤ ਭਰ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਬਣਿਆ,
ਉਹਦੀ ਵੀ ਥੋੜ੍ਹੀ-ਥੋੜ੍ਹੀ ਖ਼ਬਰ। ਇਕ ਸ਼ਾਮ ਆਪਣੀ ਕੋਠੜੀ ਵਿਚ
ਬੈਠਾ ਸਾਂ।

*(ਇਕ ਭਾਰੀ ਜੇਲ੍ਹ ਵਾਲਾ ਕੰਬਲ ਆਪਣੇ ਉੱਤੇ ਲੈ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।
ਇਕ ਜੇਲ੍ਹ ਦਾ ਸੇਵਾਦਾਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।)*

ਸਿਪਾਹੀ : ਚਾਹ ਪੀ ਲੈ ਨੌਜਵਾਨਾ।

ਸੁਖਦੇਵ : ਰੱਖ ਦੇ।

ਸਿਪਾਹੀ : ਤੈਨੂੰ ਇਕ ਖ਼ਬਰ ਦੱਸਾਂ।

ਸੁਖਦੇਵ : ਕੋਈ ਖ਼ਾਸ ਏ ?

ਸਿਪਾਹੀ : ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਗੋਲੀਆਂ ਨਾਲ ਉਡਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ
ਏ।

ਸੁਖਦੇਵ : ਸੱਚੀਂ ?

ਸਿਪਾਹੀ : ਹਾਂ ਸੱਚੀਂ, ਕੀ ਏਤਬਾਰ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ?

ਸੁਖਦੇਵ : ਏਤਬਾਰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ? ਇਹ ਤਾਂ ਇਕ ਦਿਨ ਹੋਣਾ ਹੀ
ਸੀ, ਇਹਦਾ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ।

ਸਿਪਾਹੀ : ਤੈਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਤਾ ਸੀ।

ਸੁਖਦੇਵ : ਬਸ ਪਤਾ ਸੀ।

ਸਿਪਾਹੀ : ਅੱਛਾ ਚਾਹ ਪੀ ਲੈ ਤੇ ਤਕੜਾ ਰਹੀਂ।

ਸੁਖਦੇਵ : ਕਿਉਂ ?

ਸਿਪਾਹੀ : ਅੱਜ ਜਿਹੜਾ ਅਫ਼ਸਰ ਪੁੱਛ-ਗਿੱਛ ਲਈ ਆ ਰਿਹਾ ਏ, ਉਹ ਬੜਾ
ਸਖ਼ਤ ਏ।

ਸੁਖਦੇਵ : ਹਾਲੀ ਕੋਈ ਸਖ਼ਤੀ ਬਾਕੀ ਏ ?

*(ਸਿਪਾਹੀ ਚਲੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨੌਜਵਾਨ ਵੀ ਹੌਲੇ-ਹੌਲੇ ਕੰਬਲ
ਲਾਂਹਦਾ ਏ ਤੇ ਫੌੜੀਆਂ ਫਿਰ ਫੜਦਾ ਹੈ।)*

ਸੁਖਦੇਵ : ਤੇ ਭਾਅ ਜੀ...ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਚਾਅ ਚੜ੍ਹਿਆ। ਉਸ
ਸਿਪਾਹੀ ਨੇ ਭੋਲੇ ਭਾਅ ਹੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸਿਪਾਹੀ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰ
ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦੀ

ਹੱਤਿਆ ਹੋਵੇਗੀ ਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਇਕ ਕੰਨ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਕੰਨ ਵੱਡੇ ਅਫਸਰ ਤਕ ਪੁੱਜ ਗਈ। ਫੇਰ ਜੋ ਮੇਰੀ ਪੁੱਛਗਿੱਛ ਹੋਈ, ਉਹਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਮੇਰੀ ਲੰਗੜੀ ਲੱਤ ਹੈ।

ਨਾਟਕਕਾਰ : ਤੂੰ ਬਾਹਰ ਕਿਸ ਵੇਲੇ ਆਇਆ ?

ਸੁਖਦੇਵ : ਅਕਾਲੀ ਸਰਕਾਰ ਬਣਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਇਆ ਹਾਂ।

ਨਾਟਕਕਾਰ : ਤੈਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਈ ?

ਸੁਖਦੇਵ : ਖੁਸ਼ੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਬਸ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਕਈ ਸਵਾਲ ਉੱਠਦੇ ਹਨ।

ਨਾਟਕਕਾਰ : ਕੀ ਸਵਾਲ ਨੇ ?

ਸੁਖਦੇਵ : ਬੜੇ ਸਵਾਲ ਨੇ ? ਤੁਸੀਂ ਸੁਮੀਤ ਦੇ ਕਤਲ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਪੁੱਛਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸੁਮੀਤ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ, ਉਹਨੇ ਤਾਂ ਕੇਸਾਧਾਰੀ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪੁਲਿਸ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਮਾਰਿਆ ਸੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਵਾਲ ਉੱਠਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦਿੱਲੀ ਤੇ ਹੋਰ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਾਰਿਆ ਸੀ, ਇਹ ਸਭ ਜੋ ਕੁਝ ਹੋਇਆ, ਕਿਉਂ ਹੋਇਆ ? ਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਵੀ ਸਵਾਲ ਏ।

ਨਾਟਕਕਾਰ : ਉਹ ਕੀ ਏ ?

ਸੁਖਦੇਵ : ਉਹ ਸਵਾਲ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪੁੱਛਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਤੁਸੀਂ ਜਵਾਬ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹੋ। (ਫੇਰ ਕੁਝ ਸੋਚ ਕੇ) ਪਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹੀ ਪੁੱਛਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਤਾਂ ਉਸ ਲੀਡਰ ਦਾ ਕਿਰਦਾਰ ਨਿਭਾਇਆ ਸੀ। ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਉਧਰੋਂ ਆਵੋ, ਹੁਣ ਤੁਹਾਨੂੰ ਗਲ ਵਿਚ ਕੇਸਰੀ ਸਾਫਾ ਪਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਝੰਡੀ ਵਾਲੀ ਕਾਰ ਵਿਚ ਆਵੋਗੇ। ਬੰਦ ਗਲੇ ਵਾਲੀ ਵਾਸਕਟ ਕੋਟ ਤੁਸੀਂ ਪਾਇਆ ਹੋਵੇਗਾ।

(ਨਾਟਕਕਾਰ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਵਾਸਕਟ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ।)

ਸੁਖਦੇਵ : ਤੇ ਦਰਸਕੋ...ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਕਲਪਨਾ ਕਰੋ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਕ ਸਰਕਾਰੀ ਜਲਸੇ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਹੋ, ਲੀਡਰ ਸਾਹਿਬ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਉਹੀ ਹਨ, ਜੋ ਪਹਿਲੇ ਖਾਲਿਸਤਾਨੀ ਸਨ, ਹੁਣ ਇਹ ਵਜ਼ੀਰ ਨੇ। ਹੁਣ ਇਹ ਧਾਰਮਿਕ ਜਲਸਾ ਨਹੀਂ, ਜੈਕਾਰਿਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲੇ ਵੀ ਆ ਗਏ ਹਨ। ਹੁਣ ਸਰਕਾਰੀ ਜਲਸੇ ਦਾ ਪੂਰਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ।

ਲੀਡਰ : ਹਿੰਦ ਵਾਸੀਓ !

ਸੁਖਦੇਵ : (ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ) ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਨਹੀਂ।

ਲੀਡਰ : ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਵਾਰੀ ਫੇਰ ਦੁਹਰਾਈਏ। ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕੌਮੀ ਏਕਤਾ ਦੇ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਏ, ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖ ਜੇਕਰ ਇਕੱਠੇ-ਇਕੱਠੇ ਰਹਿਣਗੇ ਤਾਂ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਕਹਿ ਗਏ ਹਨ 'ਏਕ ਨੂਰ ਤੇ ਸਭ ਜਗ ਉਪਜਿਐ...'

ਸੁਖਦੇਵ : ਬੰਦ ਕਰੋ ਇਹ ਲੈਕਚਰ, ਇਹੋ ਲੈਕਚਰ ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਪਹਿਲੇ ਦਿੰਦੇ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਇਹ ਹਾਲ ਨਾ ਹੁੰਦਾ। ਮੇਰੇ ਬੁੱਢੇ ਬਾਪ ਦੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਸੱਥ ਵਿਚ ਨਾ ਰੋਲੀ ਜਾਂਦੀ, ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਦੇ ਗੁਪਤ ਅੰਗਾਂ ਨੂੰ ਬਿਜਲੀ ਲਗਾ ਕੇ ਸੁੰਨ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ...ਪਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੌਮੀ ਏਕਤਾ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਿਉਂ ? ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ ਤੁਹਾਡੇ ਥੱਲੇ ਕੁਰਸੀ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਲੀਡਰ : ਫੜੋ ਇਸ ਨੂੰ...ਇਹ ਸਰਕਾਰੀ ਜਲਸਾ ਖਰਾਬ ਕਰ ਰਿਹੈ...ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ ਉਗਰਵਾਦੀ ਏ।

ਸੁਖਦੇਵ : ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਉਗਰਵਾਦੀ ਨਹੀਂ ਹਾਂ।

*(ਗੜਬੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮਨਿਸਟਰ ਭਾਜੜ ਵਿਚ ਨੱਸਦਾ ਹੈ।
ਪੁਲਿਸ ਵਾਲੇ ਨੌਜਵਾਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨੌਜਵਾਨ ਬਾਹਰ
ਭੱਜਦਾ ਹੈ। ਨਾਟਕਕਾਰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਸਟੇਜ 'ਤੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।
ਨੌਜਵਾਨ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਹਫਦਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।)*

ਸੁਖਦੇਵ : ਭਾਅ ਜੀ...ਤੁਸੀਂ ਪੁੱਛਿਆ ਸੀ ਕਿ ਹੁਣ ਮੇਰਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਕੀ ਏ ? ਮੇਰਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹੁਣ ਇਹੋ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੁਰਸੀ ਚੋਰਾਂ ਨੂੰ ਚੁਰਾਹੇ ਵਿਚ ਨੰਗਾ ਕਰਾਂ...ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀ ਚੌਧਰ ਦੀ ਖਾਤਰ ਸਾਨੂੰ ਉਜਾੜ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਥੇ ਦਲੀਲ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਕੇ ਜਨੂੰਨ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਉੱਚਿਆਂ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਤਖ਼ਤ 'ਤੇ ਬੈਠੇ ਨੇ...ਉਹ ਜਿਹੜੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠੇ ਨੇ...ਉਹ ਜਿਹੜੇ ਇਸ ਨਿਜ਼ਾਮ ਨੂੰ ਚਲਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਹ ਜਿਹੜੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ, ਉਹ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਥਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਬੁੱਚੜਖਾਨਿਆਂ ਵਿਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਾਂਗਾ। ਇਕ ਨਿਆਂਸ਼ੀਲ ਸਮਾਜ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਖਾਤਰ।

ਆਵਾਜ਼ਾਂ : ਇਹਨੂੰ ਫੜੋ...ਇਹਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਡੱਕੋ, ਇਹਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਨਾ ਛੱਡੋ...ਇਹ ਉਗਰਵਾਦੀ ਏ।

(ਪੁਲਿਸ ਵਾਲੇ ਉਹਨੂੰ ਫੜਦੇ ਹਨ, ਧਰੀਕਦੇ ਹਨ।)

ਸੁਖਦੇਵ : ਮੈਂ ਉਗਰਵਾਦੀ ਨਹੀਂ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਉਗਰਵਾਦੀ ਨਹੀਂ ਹਾਂ...(ਚੀਕ ਕੇ)
ਮੈਂ ਉਗਰਵਾਦੀ ਨਹੀਂ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਉਗਰਵਾਦੀ ਨਹੀਂ ਹਾਂ।

(ਇਥੇ ਹੀ ਮੁਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾਟਕ ਸਮਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।)

ਹਿੱਟ ਲਿਸਟ

ਨਾਟਕਕਾਰ : ਸੋਨੇ ਦੀ ਪੱਤਰੀ ਵਾਲੇ ਘਰ ਦੀ ਛੱਤ 'ਤੇ ਇਕ ਅਭਿਮਾਨੀ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਇਕ ਫਤੂਰ ਆਇਆ। ਉਹਨੇ ਆਪਣਾ ਸਰੂਪ ਉਹ ਬਣਾ ਲਿਆ, ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਦਸਵੇਂ ਅਵਤਾਰ ਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਦੂਜੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕੁਝ ਵੱਖਰਾ-ਵੱਖਰਾ ਦਿਸਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਉਹਦੀਆਂ ਇੰਟਰਵਿਊ ਛਾਪਦੇ, ਉਹਦੀਆਂ ਰੰਗੀਨ ਤਸਵੀਰਾਂ ਛਾਪਦੇ। ਆਪਣੀ ਤਸਵੀਰ ਉਹ ਵੇਖਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਉਸ ਤਸਵੀਰ ਵਰਗੀ ਲੱਗਦੀ, ਜਿਹੜੀ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਵੱਸਦੇ ਇਕ ਕਲਾਕਾਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਲਪਨਾ ਨਾਲ ਦਸਵੇਂ ਅਵਤਾਰ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਂ ਪਾਣੀਆਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਉਹਦਾ ਹੀ ਹੁਕਮ ਚੱਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਧੁੱਪ ਉਹਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਚੜ੍ਹਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਮੀਂਹ ਉਹਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਵਰ੍ਹਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਧਰਤੀ ਦੀ ਹਰ ਹਰਕਤ ਉੱਤੇ ਉਹਦਾ ਕੰਟਰੋਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਖੰਘੇ ਤਾਂ ਉਹਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਾਲ ਖੰਘੇ। ਕੋਈ ਬੋਲੇ ਤਾਂ ਉਹਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਾਲ ਬੋਲੇ, ਸਟੇਨਗੰਨਾਂ ਨਾਲ ਲੈਸ ਮੋਟਰਸਾਈਕਲ ਸਵਾਰ ਉਹਦੀ ਫ਼ੌਜ ਬਣ ਗਈ, ਜੋ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ ਉਹਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਦੇ... ਮੋਟਰ ਸਾਈਕਲ ਸਵਾਰ ਇਕ ਗਲੀ ਵਿਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਕ ਸਾਊ ਬੰਦੇ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਦਸਤਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲ੍ਹਦਾ ਹੈ।

ਸਟੇਨਗੰਨ ਵਾਲਾ: ਤੇਰਾ ਨਾਂ ਹਿੱਟ ਲਿਸਟ 'ਤੇ ਹੈ।'

ਸਾਊ ਬੰਦਾ : ਕਿਉਂ ਮਾਪਿਓ, ਮੇਰਾ ਕੀ ਕਸੂਰ ਏ ?

ਸਟੇਨਗੰਨ ਵਾਲਾ: ਇਕ ਬੰਦਾ ਸਵੇਰੇ ਸਵੇਰੇ ਸੋਨੇ ਦੇ ਘਰ ਅੱਗੋਂ ਲੰਘ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਹਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਧੂੰਆਂ ਨਿਕਲ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਸਾਊ ਬੰਦਾ : ਸਿਆਲਾਂ ਦੀ ਰੁੱਤ ਹੈ ਜਨਾਬ...ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਸਾਹ ਧੂੰਏਂ ਵਾਂਗ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ।

ਸਟੇਨਗੰਨ ਵਾਲਾ: ਸਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ, ਇਹ ਧੂੰਆਂ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।”

ਸਾਊ ਬੰਦਾ : ਪਰ ਜਨਾਬ, ਮੇਰਾ ਉਸ ਬੰਦੇ ਨਾਲ ਕੀ ਤੁਅਲਕ ਏ ?
 ਸਟੇਨਗੰਨ ਵਾਲਾ: ਉਹ ਤੇਰੇ ਚਾਚੇ ਦਾ ਚਾਚਾ ਏ।
 ਸਾਊ ਬੰਦਾ : ਪਰ ਜਨਾਬ ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਚਾਚਾ ਨਹੀਂ, ਮੇਰਾ ਬਾਪੂ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ
 ਦਾ ਕੱਲਾ-ਕੱਲਾ ਪੁੱਤ ਏ।
 ਸਟੇਨਗੰਨ ਵਾਲਾ: ਜੇ ਤੇਰਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੇਰੇ ਭਰਾ ਦਾ ਚਾਚਾ ਹੋਣੈਂ।
 ਸਾਊ ਬੰਦਾ : ਜਨਾਬ, ਜੇ ਮੇਰਾ ਚਾਚਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਦਾ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋ
 ਸਕਦੈ ?
 ਸਟੇਨਗੰਨ ਵਾਲਾ: ਸਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ, ਤੂੰ ਹਿੱਟ ਲਿਸਟ 'ਤੇ ਹੈਂ।
 ਨਾਟਕਕਾਰ : ਹਿੱਟ ਲਿਸਟ ਵਿਚ ਆਉਣ ਤੋਂ ਮਤਲਬ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ
 ਦਾ ਦਾਣਾ-ਪਾਣੀ ਇਸ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਮੁੱਕ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਉਹ
 ਨਾ ਖਾ ਸਕਦੈ, ਨਾ ਪੀ ਸਕਦੈ। ਨਾ ਸੌਂ ਸਕਦੈ, ਨਾ ਜਾਗ ਸਕਦੈ,
 ਨਾ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰ ਸਕਦੈ, ਨਾ ਬੀਵੀ ਨਾਲ ਦੁੱਖ-ਸੁੱਖ
 ਦੀ ਬਾਤ ਕਰ ਸਕਦੈ...ਉਹ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਕੋਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
 ਸਾਊ ਬੰਦਾ : ਜਨਾਬ, ਮੇਰਾ ਨਾਂ ਹਿੱਟ ਲਿਸਟ 'ਤੇ ਹੈ, ਮੇਰੀ ਰਖਵਾਲੀ ਕਰੋ।
 ਅਧਿਕਾਰੀ : ਸਾਡਾ ਆਪਣਾ ਨਾਂ ਹਿੱਟ ਲਿਸਟ 'ਤੇ ਹੈ...ਅਸੀਂ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੇ
 ਹਾਂ।
 ਨਾਟਕਕਾਰ : ਹੋਰ ਉੱਚ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਕੋਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
 ਉੱਚ ਅਧਿਕਾਰੀ : ਅਸੀਂ ਵੀ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ...ਅਸੀਂ ਵੀ ਹਿੱਟ ਲਿਸਟ 'ਤੇ ਹਾਂ।
 ਨਾਟਕਕਾਰ : ਟਕੇ ਵਰਗਾ ਜਵਾਬ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਘਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਗਵਾਂਢੀ
 ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ...ਇਹ ਗਵਾਂਢੀ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕੰਮ
 ਕਰਦਾ ਹੈ। ਗਵਾਂਢੀ ਦਾ ਬੰਟੀ ਉਹਦੇ ਬੰਟੀ ਦਾ ਦੋਸਤ ਹੈ...ਉਹਦੇ
 ਬੰਟੀ ਦੀ ਮਾਂ ਗਵਾਂਢੀ ਦੇ ਬੰਟੀ ਦੀ ਮਾਂ ਦੀ ਸਹੇਲੀ ਹੈ...ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ
 ਦੁੱਖ-ਸੁੱਖ ਸਾਂਝੇ ਹਨ। ਗਵਾਂਢੀ ਆਪਣੇ ਅਗਲੇ ਗਵਾਂਢੀ ਨਾਲ
 ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੱਲ ਇਕ ਗਵਾਂਢੀ ਤੋਂ ਅਗਲੇ
 ਗਵਾਂਢੀ ਤਕ ਚਲਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ...ਸਾਰੇ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਿਰ
 ਨਾਲ ਸਿਰ ਜੋੜਦੇ ਹਨ। ਮਤਾ ਪਕਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਕਾਗਜ਼
 ਲਿਆਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭੀੜ
 ਸੋਨੇ ਦੀ ਪਤਰੀ ਵਾਲੇ ਘਰ ਵੱਧਦੀ ਹੈ। ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਦਸਤਕ
 ਦੇਂਦੇ ਹਨ...ਅੰਦਰੋਂ ਕੋਈ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਉਹਦੇ ਹੱਥ ਕਾਗਜ਼
 ਫੜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲਿਖਿਆ ਹੈ—
 ਸਾਰੇ ਲੋਕ : ਅੱਜ ਤੋਂ ਤੇਰਾ ਨਾਂ ਹਿੱਟ ਲਿਸਟ 'ਤੇ ਹੈ।